

KOVÁCS GERGELY

történész
Debreceni Református Gimnázium
koge@drkg.hu

BALOGH FERENC, A FŐISKOLAI ÉNEKKAR (KÁNTUS) FELÜGYELŐ TANÁRA (1880–1898)

Balogh Ferenc, a nemzetközileg elismert egyháztörténész professzor csaknem két évtizeden keresztül a Debreceni Református Főiskolai Énekkar (Kántus) felügyelő tanáraként szolgált, egy jelentős változásokat hozó időszakban. Elkötelezett tevékenysége két fontos irányba mutat. Támogatta a kórus első hosszú távon működő karnagyának, Mácsai Sándornak a véglegesítését, és letette az énekkar történeti kutatásának alapjait, ezzel történeti távlatot biztosítva annak identitásához. Az énekes diákok által csodált ünnepi beszédei meggyőző erejével összegyűjtötte a szükséges anyagi alapot az ének- és zenetanári tanszék megalapításához. E szónoklatok elemzése adja a dolgozat gerincét, bemutatva a retorikai remekléseket követő tetteket is.

Kulcsszavak: Balogh Ferenc, Főiskolai Énekkar, Kántus, felügyelő tanár, Mácsai Sándor

FERENC BALOGH, THE SUPERVISOR PROFESSOR OF THE COLLEGE CHOIR (KÁNTUS). Ferenc Balogh, the internationally renowned professor of church history served as the supervisor of the Male Choir (Kántus) of the Reformed College of Debrecen for nearly two decades in a period of crucial changes. He devoted his agile activity into two directions. He supported the permanent employment of first long-term conductor of the choir, Sándor Mácsai, and he founded the historical researches of the choir, also giving a historical perspective to its identity. He accumulated the necessary financial support for the teacher-conductor's position through his beautifully composed ceremonial speeches for which his students admired him. These speeches also served as the referential points of confidence for the young singers. This essay analyses his speeches and presents the actions that followed the rhetorical masterpieces.

Keywords: Ferenc Balogh, College Choir, Male Choir, supervisor of the Choir, Sándor Mácsai

Beérkezett: 2020.01.15.
Közlésre elfogadva: 2020.05.22.
Copyright GERUNDIUM

Balogh Ferenc személyisége

„Dr. Balogh Ferencben a debreczeni öskollégium bölcs és ékesszavú Nestorja hunyt el 1913. október hó 8-án. Neve messze világlik nemcsak szerte e hazában, hanem e hazán kívül is... Ennek a kollégiumnak szellemét, irányát, törekvését a köztudat szinte identificálta a Balogh Ferencz nemes és tiszteletreméltó nevével és alakjával. [...] A feloszló ősi kollégiummal együtt ment, együtt bucsuzott el, mint szerető fiu az édes anyjával, az alma materrel, akié volt utolsó izig örömben, jólétben, fényben, dicsőségben s akiért élt és munkálkodott szívének minden dobbanásával. A debreczeni református főiskola világhírű historikusa halálával mintegy lezárta a kollégium eddigi epocháját. [...] Mint mikor a hős a zászlóval együtt esik el!”¹

A Debreceni Református Kollégium egyik legjelentősebb, a Péterfia utcai főgimnázium és a konviktus megépítésével, valamint a Kollégium főiskolai tagozataiból (teológia, jog, bölcsészet) hamarosan szerveződő állami egyetem szervezeti különválásával járó átalakulásának küszöbén dr. Balogh Ferenc (1836–1913) halála mintegy a régi világ letűntének jelképeként rázta meg az intézmény oktatóit és tanulóit. A nemzetközileg elismert egyháztörténész, levéltáros professzor pályája annyira összefonódott a debreceni főiskola életével, hogy nemcsak munkatársai és tanítványai emlékeztek rá az idézett S. Szabó József rajongásával, hanem az utókor kollégiumtörténettel foglalkozó kutatója sem hagyhatja figyelmen kívül, hiszen *Adattárával*² ő alapozta meg a református kollégium múltjának rendszeres feltérképezését. Más tekintetben is úttörőnek számított. A protestáns diákok korábbi németorientáltságú egyetemlátogatásával szakítva 1863-ban Párizsba ment tanulni, majd Londonba és Edinburgh-ba, megalapozva a skót és a magyar református egyházak közötti, ma is szoros kapcsolatot. Külföldön megismert munkatársaival, barátaival egész élete során tartotta a kapcsolatot, levelezésük tárgya gyakran tanítványainak sorsa volt. Eduard Böhl bécsi professzor figyelmébe például több diákját ajánlotta,³ köztük a Főiskolai Énekkar, más néven Kántus korábbi énekeseit is.⁴ Nemcsak a külföldi tanulmányútra indulókat kísérte a tanári munkán

¹ S. SZABÓ József, „Dr. Balogh Ferenc 1836–1913”, in *Debreczeni Képes Kalendáriom az 1914-ik közönséges esztendőre* (Debrecen: Méliusz, 1914): 18–25, 18.

² BALOGH Ferenc, *A Debreceni Református Kollégium története adattári rendszerben, azaz a Kollégium adattára a Református Konvent és Egyetemes Tanügyi Bizottság által előírt pontozatok keretében* (Debrecen: Hoffmann és Kronovitz, 1904).

³ KOVÁCS Teofil, „The Defenders of Faith. The Correspondence between Ferenc Balogh, Father of New Orthodoxy Movement und Eduard Böhl, a Reformed Pietist Professor of Dogmatics from Vienna”, kézirat, megjelenés alatt (a Partiumi Keresztény Egyetem Revival, Social Reform and Spiritual Reform in Central and Eastern Europe című konferenciáján, 2018. november 23-án elhangzott előadás).

⁴ A Balogh Ferenc segítségével a Bécsi Protestáns Teológiai Intézetbe került debreceni teológushallgatók: D. Kovács János, Dávid Gyula, Takács Lajos, Kovács Emil és Lencz Géza. Vö. NAGY Sándor, *A Debreceni Református Főiskolai Énekkar (Kántus) 1739–1938* (Hajdúhadház: Kállay, 1938), 113–142; PATYI Gábor és SIMON Zsolt és SZABÓ Miklós és SZÖGI László és VARGA Júlia, *Magyarországi diákok bécsi*

túlmutató, szociális érzékenységből fakadó figyelemmel, hanem a főiskolai alapítványok gyarapításában is különösen fontos szerepet vállalt. Alapítványi törzskönyvében az összes fellelhető kollégiumi alapítvány és alapítványtevő adatainak bemutatásával az újabb alapítványok tételére buzdította az iskola jóltevőit.⁵

Ez a tanulmány Balogh Ferenc munkásságának egy kevésbé ismert szeletét mutatja be.⁶ A három világ és a három világnyelv ismeretével felvértezett egyháztörténész professzor nemcsak nagyhatású főiskolai előadásaival ragadta meg diákjai figyelmét, hanem önképzésük színterein is aktív szerepet vállalt. Tanárként is figyelemmel kísérte az 1854/55-ös tanévben diáktársaival megalapított Hittanszaki Önképző Társulat (HÖT) munkáját, akárcsak a mindhárom tagozat bölcsész-, jogász- és teológushallgatóit befogadó Magyar Irodalmi Önképző Társulatét. A Főiskolai Énekkarnak pedig majdnem két évtizeden át a tanári kar által kinevezett felügyelő tanára volt. Az 1880/81-es és az 1890/91-es tanév közé eső időszak mind a főiskola, mind az énekkar életének kiemelkedő időszaka volt, a Kollégium egységének utolsó fényes korszaka, mely tágabb keretben a kiegyezéstől az első világháború kirobbanásáig tartó történelmi korként is a „boldog békeidők”-ként él a köztudatban. Azért is lett fontos a Kántus éppen ekkoriban, mert a másik évszázados múlttal büszkélkedő diákegyesület, a Tűzoltóegylet éppen ekkor szűnt meg, így a hagyományok utolsó letéteményesévé az énekkar vált.

A Kántus és felügyelő tanára

A Kántus a Kollégium szervezeti keretébe illeszkedő diákegyesületként énekes fellépéseivel tette színesebbé az iskolai életet. Elsődleges feladata a Kollégium oratóriumában tartott istentiszteleteken és a temetéseken teljesített rendszeres énekes szolgálat volt. Emellett az önképző társulatok megemlékezéseinek, ünnepélyeinek elmaradhatatlan szereplőjeként, valamint saját szervezésű alapítványi hangversenyivel került nemcsak az iskolai, hanem a városi érdeklődés középpontjába is. Anélkül, hogy tudták volna, a főleg teológushallgatókból kikerült fiatal emberek egy másfél évszázados hagyomány letéteményesei voltak. A Kollégium fennállása óta élő énekes gyakorlatot Maróthi György

egyetemen és főiskolákon 1867–1890 (Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, 2015); PATYI Gábor, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918* (Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, 2004); KOVÁCS, „The Defenders...”

⁵ BALOGH Ferenc, *A Debreczeni Református Főiskola alapítványi törzskönyve azaz alapítványok, hagyományok és adományok tevőinek sorozata I., II., III. részben 1550-től 1911. évig* (Debrecen: Könyvnyomda Váll., 1911)

⁶ Balogh Ferenc életét és pályáját legalaposabban Ötvös László mutatta be doktori disszertációjában: Ötvös László, *Balogh Ferenc életműve (1836–1913)* (Debrecen: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1997). A legfrissebb portrét pedig Baráth Béla írta meg: BARÁTH Béla Levente, „Balogh Ferenc (1836–1913)”, *Órállóvá tettek, Műhelytanulmányok a debreceni teológiai oktatás és református lelkészképzés 1850–2000 közötti történetéhez* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2019), 515–524.

professzor újíttotta meg 1739-ben, amikor bevezetett négy diákot a genfi zsolttárok harmóniás és ritmikus előadásának rejtelmibe, hogy a pestisjárvány áldozatainak hozzártározóit vigasztalják. A nemzetközi jártasságú, széles látókörű polihisztor Maróthi nem karnagya, hanem felügyelő tanára lett a diákegyesületi formát öltött vegyeskarnak. 1744-ben bekövetkezett korai halála után hűséges tanítványa, Varjas János vette át helyét, professzori székével, hitvesi ágyával és jelentős méretű könyvtárával együtt. Az utána következő mintegy nyolcvan évről azonban nem maradt fenn adat. 1824 és 1851 között Zákány József pedagógiaprofesszor segítette a Kántus életét: 1847-ben alapszabállyal férfikarrá alakította, és állandó helyiséget biztosított a próbák (gyakorlati órák) és a fellépések számára a Kollégium északkeleti sarkán a második emeleti odeumban, amely a következő száz évben az énekkar próbáinak és hangversenyeinek a helyszíne lett.

A felügyelő tanár szerepét az 1847-es alapszabály fogalmazta meg tömören. Ekkor az énekkart hárman irányították, a „főfelügyelő az oktató kar tagjai közül”, a „karelnök /cantus praeses/” és az „ének-tanító”.⁷ Az évek során az énekkar szakmai irányítása a diákok közül kikerült praesések feladata lett, akik kórusvezetői megbízásukat általában egy-két tanéven keresztül látták el a tanári kar megbízásából. Az egyesületi formában karelnökként döntési joggal is bírtak, de minden fontos kérdésben szükséges volt a tanári testület hozzájárulása is. A felügyelő tanár a választmányi döntések jóváhagyásában a tantestületet képviselte, illetve az énekkar választmányának kéréseit, igényeit is közvetítette a tanári testületnek. Az 1880-as évek elejéig a gyakran változó praesések miatt is fontos volt a felügyelő tanár által biztosított állandóság. Az 1851/52-es és az 1879/80-as tanév között négy professzor töltötte be ezt a feladatot: Révész Bálint (1851–53), Tóth Ferenc (1853–58), Tóth Mihály (1859–79) és Körösi (Körössy) Sándor (1879–80).

Nagytszeteletű Tóth Mihály, a gyakorlati teológia tanára huszadik felügyelő tanári évét még megkezdte, ám 1879. november 15-én „megrongált egészsége s folytonos betegkedése miatt” lemondott, s e tisztséget a tanárkar ideiglenesen Körösi Sándorra, a büntetőjog tanárára bízta.⁸ Tóth Mihály a következő év januárjának végén elhunyt. Jegyzőkönyvi méltatásában az elvárt tiszteletnél melegebb hangú összegzést olvashatunk: „élete össze volt forrva az énekkaréval [...] Részt vett annak úgy terheiben, mint örömeiben... Mindig kiváló büszkeségének tartotta, hogy e nemes célú egyesület felügyelő tanára lehet. Valóban annak nem csak felügyelője, hanem élte végéig legbuzgóbb vezetője volt.”⁹ Balogh Ferenc számára az ő hozzáállása is kijelölhette a mintát tisztségének lelkiismeretes ellátásához. Hogy Körösi Sándor lemondásának mennyi köze volt országgyűlési képviselői jelöléséhez,¹⁰ nem tudjuk, de 1880 október 1-jétől Balogh Ferenc töltötte

⁷ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TREL) II-24c1, *Jegyzőkönyv 1861–1875*, (a továbbiakban *Jkv. 1861–1875*), 1.

⁸ TREL II-24c2, *Jegyzőkönyv. 1875–1891*, (a továbbiakban *Jkv. 1875–1891*), 85.

⁹ *Jkv. 1875–1891*, 87–88.

¹⁰ IRINYI Károly, *A politikai közgondolkodás és mentalitás változásai Debrecenben 1867–1918* (Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 2002), 104.

be a funkciót.¹¹ Az énekkar „*lelkessül örömmel üdvözölte tudós felügyelő tanárát, ki is... azon nagyrebecsülendő ígérettel zárta be a gyűlést, hogy felügyelőségének egész ideje alatt jóakarátát, szeretetét és támogatását sohsem fogja megvonni az általa különben is kedvelt énekkartól*”.¹²

A tanárkari jegyzőkönyvekben találunk az énekkara vonatkozó bejegyzéseket. Ezek mindig a felügyelő tanár hatáskörébe tartozó ügyek voltak. Például 1886-ban az új (ma Kossuth utcai) templom alapkötésén szerepelt a kórus, kiemelve, hogy Balogh Ferenc tudtával.¹³ Fegyelmi ügyeket is tárgyaltak. Az 1885/86-os tanév évzáró ünnepélyét elmulasztó énekeseket az igazgató vonta kérdőre, ha viszont tudták igazolni távolmaradásukat, azt a felügyelő tanár révén pótolták.¹⁴

Előfordult, hogy a felügyelő tanár tekintélyére egy-egy énekkaron belül kialakult vita tisztázásához is szükség volt. 1894 márciusában Rácz Bertalan énekkari tag Balogh Ferencnél fellebbezett a Nagy József-féle nagydíj ügye miatt, mivel azt nem neki ítélte a választmány, hanem a jegyzőnek, Lencz Gézának. Az ügy fontosságára hivatkozva a professzor felfüggesztette a díj kiadását, „*mert esetleg a tanárkar döntése alá is menend az ügy*”. A jelentős összeg miatt nagy volt a tét. A fellebbező arra hivatkozott, hogy kitartó szorgalmával és hasznavehetőbb hangjával a jutalmat jobban kiérdemelte a jegyzőnél, aki „*az egyik legkevésbé használható hang az egész énekkarban*”. A személyeskedéstől sem mentes vitában a felügyelő tanár igyekezett objektív maradni. A választmány végül Rácz Bertalant jutalmazta, igyekezve megfelelni a professzor elvárásainak, mely szerint „*a választmány tartozik igazságosan eljárni, különben végzése meg van ingatva*”. Lencz Géza jegyző annyira sértőnek találta a megállapításokat és a bizalmatlanságot, hogy felajánlotta lemondását.¹⁵ A választmány döntése utáni hónapban azonban Rácz Bertalan a próbákat és az oratóriumi istentiszteleteket nem látogatta, „*hetyke megvetéssel az énekkarunk felé sem nézett*”.¹⁶ Ezzel elvesztette pünkösdi legáció legényelönyét, vagyis a gyülekezet kiválasztásánál addig – tanulmányi eredményével és énekkari munkájával – megszerzett helyét a diákok névsorában. Ez anyagi hátránnyal járt, mivel a kevésbé jómódú gyülekezettől szerényebb adományra számíthatott.

Balogh Ferenc a tanév összegzésénél a „*kellő pontosság és történeti hűség*” mellett azt hiányolta, hogy ezzel az üggyel kapcsolatban nem volt bevezetve a felügyelő tanár döntése. „*Anyagi kérdés miatt meghasonlott a választmány s testületileg lemondott*”, de az új választmányt elismerés illeti helytállásáért. „*Az ifjúi hev szította fellobbanás el fog múlni, mert a legrégebb iskolai intézmény egyéni hangulatok miatt el nem bomolhat. [...] A felügyelő tanár nem fagyos kézzel nyúlt az énekkar rendes mederbe zökkenésébe, hanem higgadtan*

¹¹ Jkv. 1875–1891, 111.

¹² Uo., 104.

¹³ TtREL II.1-d 44., *Akadémiai tanárkari gyűlések jegyzőkönyve 1885–86*, 174. sz., 32.

¹⁴ Uo., 176. sz., 32.

¹⁵ Jkv. 1891–1906, 61–71.

¹⁶ Uo., 75.

*tette kötelességét.*¹⁷ Ebben az egyetlen bejegyzésében értékelte a professzor a választmány magatartását, saját beavatkozásának apológiája pedig csak sejteti, hogy nem volt elégedett az ügy megoldásával. Lencz Géza – később teológiai professzor és egyetemi rektor – sorsát azonban külföldi tanulmányai idején is figyelemmel követte.¹⁸

Balogh Ferenc volt az énekkar jegyzőkönyvének legszigorúbb ellenőre és ellenjegyzője. Rendszeresen láttamozta és gyakran megrovó vagy dicsérő megjegyzésekkel látta el a tanév végén a jegyzőkönyvet.¹⁹ Apróbetűs, következetesen szigorú pedagógust sejtető mondatai mögül kicseng az a történelmi és levéltárosi tudatosság, amellyel megírta a Kollégium első összefoglaló történetét, közölve természetesen a Kántus első adatait is, és amellyel megtette az első jelentős lépést a Kántus történelmi tudatának kialakításához. Emellett az állandóság kialakításával közvetlenül hozzájárult a kórus fejlődéséhez, amikor az énekkart 1877 és 1924 között vezető Mácsai Sándor karnagy véglegesítését szorgalmazta a tanárkarban és az egyházkerület vezetőségénél.

Balogh Ferenc felügyelő tanárként elmondott beszédei és hatásuk

Balogh Ferenc felügyelő tanárként gyönyörű lelkesítő beszédekkel buzdította a fiatalságot a szorgalmas és kitartó gyakorlásra. A tanév eleji alakuló közgyűléseken ugyan nem jelent meg rendszeresen, de utólag (a jegyzőkönyv hitelesítésekor például) emlékezetes rövid szónoklatokat tartott.

„Az országban mindenféle ügy ismerték, mint olyan ellenállhatatlan szónokot, akinek varázsbeszéde alól lehetetlen a hallgatóságnak magát kivonni. S mindezt ő nem a hangjával érte el, mert e tekintetben a Gondviselés mostohán bánt vele, hanem föllépésének megnyerő módjával, színes, pathetikus fordulatokban gazdag eszméivel és csudás lelkesedésének pünkössti tüzével.”²⁰

„Az énekkar és a teológiai önképző ünnepélyein, főként a reformáció évfordulóján, ékesszólásának egész varázsával lépett fel gyakorta s ragadta magával a fiatalságot és az egybegyűlt közönséget. Általában véve, mint ünnepi szónok, rendkívül sikereket ért el. Korszakalkotó, nagy események évfordulóján és em-

¹⁷ Uo., 80.

¹⁸ Kovács, „Defenders...”

¹⁹ 1888: „A hiányzó részek kipótlása ha nem lehet, sajnos hézagot hagy az utókor történetében.” *Jkv.* 1875–1891. 285.; 1890: „Az ez évi jegyző [Csánky Benjámint] érzékkel bír a... megörökítés iránt, szorgalma dicséretet érdemel.” *Uo.*, 352.; 1891: „Szomorú év! A főjegyző Jánosy Zoltán 4 th puztán hagyta a jegyzőkönyvet, midőn év végével értesültem, magam hívtam fel a pótlásra, az ígret bevélatlan maradt. Költői pontatlanság!” *Uo.*, 355.; 1892: „Végig olvastam s megerősítem. A jegyző hűséges eljárása dicséretre méltó. Csak ha hiánytalan a jegyző könyv, szolgáltathat elsőrendű forrásokat az énekkar történetéhez.” *Jkv.* 1891–1906. (TREL II-24 c3), 46. 1894: „végigolvastam, nincs benne kellő pontosság s történelmi hűség.” *Uo.*, 80.; 1895: „A jegyző [Paulai Viktor] iránt az utókor elismerése nem marad el.” *Uo.*, 113.

²⁰ S. SZABÓ József, „Dr. Balogh Ferenc élete”, *Közlöny*, 1913. okt. 22.: 26–31, 20.

lékünnepein őt kívánta hallani a magyar prot. egyház s ő, mindig szabad előadásban, frappáns beszédeivel csodálatosan fel tudta fokozni az érdeklődést és a lelkesedést. Írott művei is formailag megkapók, eredetiek, egészen egyéniek, fordulatosak, de ezeknél, a tartalomtól eltekintve, sokszor hatásosabbak voltak előadásai, szónoklatai, melyekkel még a hideg szíveket is fel tudta tüzelni.²¹

Ezt a tálentumát a Kántus rendszeresen megtartott alapítványi hangversenyein is felhasználta valamilyen magasztos és egyben gyakorlati cél érdekében. A március 5-én tartott, Nagy József alapítványtevőre, majd később Vecsey Imrére, annak nejeire, Dobozsi Erzsébetre és az évek során egyre gyarapodó támogatókra is emlékező hangverseny egyik programpontja mindig a felügyelő tanár köszöntője volt. Ezeket a nagy városi érdeklődés mellett tartott alkalmakat arra használta ki Balogh Ferenc, hogy az egyház, a város, a Kollégium és később a Kántus általa gyűjtött adataira építve történeti távlatból lelkesítse az énekeseket és a lehetséges adakozókat. Gondja volt rá, hogy beszédei ne vesszenek a feledés homályába: megjelentette azokat a helyi újságokban. Publikált beszédeinek vizsgálata a kollégiumi énekkultúra és a városi jóltevők nagylelkűségének hű krónikáját adja.

Nem meglepő, hogy Balogh Ferenc alapítványi hangversenyen elmondott szövegei mindig történeti távlatból mutattak a jövő felé. A professzor a történelmet nemcsak a társadalom, hanem az egyén erkölcsi fejlődésének eszközeként is látta és láttatta. Ő maga már egészen ifjú korától tudatosan készült későbbi pályájára. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának kéziratában őrzött, az 1860-as évekből származó részletes történelmi jegyzetei és egyháztörténeti munkájának kézírata mellett kamaszkorban összeállított kis alakú könyvecskéje is megtalálható, amelyben műfajonként rendezte gyakorlásként írt zsengeit. A „*Tárgyalás – chria*” című részben található, „*A történelmet tudni kell*” című, elhivatottságról és retorikai felkészültségről árulkodó érvelő szövege, melyben 14 évesen már leírta e mondatokat: „*A' történelmet által megismerjük eldöndink erényét 's a tudalom által gerjesztetünk hason jellegűségre. Honnan tanulhatunk hősiséget? mi önt belénk mozgerőt, törvályat? mi üzi-el ernyedségünket? A történelmet.*”²²

1882. március 5-én az énekteremben az alapítványtevő méltatása után az énekkar történetének akkor ismert adatait sorolta fel. Ebben a tekintetben ez a beszéd a Kántus történetének első lejegyzett, nyilvánosan elhangzott összefoglalása.²³ A történeti adatok nem öncélúan hangzottak el, hanem érvként adtak keretet az énekkar jövőjét segítő, biztos anyagi és szellemi háttérrel nyújtó távlati célokra buzdító, a beszéd aranyfészté- sébe helyezett felszólításnak és méltatásnak.

²¹ Uo., 29.

²² Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (továbbiakban TtREN) R1509, BALOGH Ferenc, 35. *A' történelmet tudni kell*, Balogh Ferenc Szónok-költészeti kísérletei (Nagyvárad, 1853): 109–110, 110.

²³ BALOGH Ferenc, „Megnyitó beszéd Nagy József énekari alapítványozó emlékünnepején 1882. március 5-én Debrecenben”, *Debreczeni Protestáns Lap*, 1882. márc. 15., 73–74.

Ünnepi beszédében Balogh Ferenc nem alapítóként, hanem a kollégiumi éneklés fellendítőjeként tekintett a köztudatban alapítóként élő fiatal professzorra: „*Ez énekkar első emelkedését Maróthi György kitűnő tanárnak köszöni, a ki tudományos tekintetben is újjáalkotója volt a kollégiumnak 1738. és 1744. évek között, s 'Harmóniás könyve' által megkedveltette a szép éneklést.*”²⁴ A Maróthit követő mintegy 140 év eseményei közül csak azt tudta kiemelni, amihez a Kollégium egyéb irataiból hozzáfért, mivel a Kántusnak önálló feljegyzései 1861 – a jegyzőkönyv indításának éve – előtti időről nem maradtak fenn. Ezek a kiemelt események egyrészt „*a nagyok, egyének és eszmények tiszteletére*”²⁵ megzendült éneklést is megörökítő évkönyvi bejegyzések voltak. Közülük két egyháztörténeti és egyházdiplomáciai jelentőségű eseményt emelt ki: Forgách Ferenc királyi biztos látogatását (1773), aki „*megindult lélekkel hallgatta*” az éneklést, miután a „*korább üldöző kéz által eltiltott segélyadományokat egység útján (comissio Forgachiana) részben folyóvá tette*”²⁶ egy évtizeddel későbből pedig a „*türelmi rendelet következtében romjaiból feltámadott*” nagyváradi református egyház első istentiszteletét, ahol „*a hitelv diadal napján a 'debreczeni diákok énekara' is tényező volt*” (1784).²⁷

Az énekkar további, Zákány József neveléstan-professzor „*gyújtó hatására*” indult fejlődésének kezdetét Balogh Ferenc a reformkor kezdetével kapcsolta össze, a kollégiumi éneklés eseményeit újra történeti távlatba helyezve, hiszen „*az 1825-ös évek szaka hazánkban minden téren a pezsdülő élet kezdete volt*”.²⁸ „*E tethdús korszakban*” kezdődött a szolgálatiért cserében már korábban is jelentős anyagi juttatásokat élvező énekkar rendszeres anyagi támogatásának, az egyedi pénzadományok mellett újukra indított alapítványoknak a korszaka. Az ismert adományozók és az alapítványtevők nevének felsorolása után összecszerűen is érzékeltette a támogatások mértékét: „*az összes alap mintegy 8000 frtot tesz – mindez ugy tekinthető, mint az énekkar szent szerzeménye, vivmánya.*”²⁹ Ha pedig a Kántus saját erőből ekkora vagyont gyűjtött, akkor a jelentőségéhez méltó volna egy önálló ének- és zenetanszék felállítása:

„Int az idő..., ma már szakszerű, rendes vezetés kell..., egy lelkes, ifjai erővel bíró, zene és énekben gyönyörét találó, abban szak- és műértő zene- és énektanár, állandósított minőségben,” mert enélkül „ki lesz téve énekkarunk az eseményeknek, bizonytalan hullámzásoknak s emelkedése is sokszor inkább a véletlennek lesz köszönhető”.³⁰

A felsorolt személyi elvárásokat ekkor (1882-ben) már megvalósította Mácsai Sándor, aki 1877 óta vezette a Kántust praesesként. Ilyen hosszú ideig még előtte senki

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo., 74.

³⁰ Uo.

sem szolgált az énekkar élén, hiszen korábban a praesek olykor tanévente váltották egymást. Mácsai 1882-ben ötödéves teológusként elhagyni készült a főiskolát, hogy tanulmányai befejezése után gyülekezeti lelkészi szolgálatot vállaljon, praeseként ugyanis állandó bevétel nélkül egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetbe került volna, hiszen a praeses megbízását minden tanévben újra meg kellett erősíteni a főiskola tanári karának. Az Egyházkerület biztosított ugyan neki egy átlagos segédlelkészi fizetésnek megfelelő szerény javadalmazást, de ennek lejárta bizonytalan volt.³¹ Amikor 1883. november 30-án Mácsai először fizetésemelést kért, Balogh Ferenc is támogatta a kérvényt, „mivel az énekkarnak nagyon érdekében van, hogy az továbbra is az ő szorgalmas és sikeres vezetése alatt legyen”.³² Balogh Ferenc felügyelő tanárként nemcsak az énekesek egyéni lelkesedésének és anyagi támogatásának fenntartását tartotta lényegesnek, hanem egységes rendszerben képzelte el a Kollégium keretein belül nagyfokú anyagi önállóságot élvező diákénekkart, amely azonban a jóttevők és alapítványtevők támogatására is rászorult. Ez utóbbi megőrzésének zálogát a művészi színvonal emelésében látta. Ehhez pedig a már bizonyított szakképzett vezető, a zeneileg is képzett Mácsai Sándor végleges megbízása volt szükséges.

Balogh Ferenc szónokként a nyilvánosság erejét is kihasználta. Az 1882-es megnyitó beszéd buzdítása a jövőbeli adakozókhoz szólt, hogy „*ne felejtkezzenek el segélyére jönni a tanszék felállításának!*”.³³ Érvelése szerint ugyanis „*az ember csak ideiglenes vándora e földnek..., kincse, vagyona szétolvad... Földi életünket a mi értékesebbé, maradandóbbá teszi, fenntartja szellemi viszonyunkat: az a szent és nemes czélokra áldozás*”.³⁴ Természetesen a jelenlévő énekesekről sem feledkezett meg: „*És ti ifjak! tagjai a szépművészeti, művészeti körnek! emeljen az a tudat, hogy egy szemét képezitek az elődök által mivelt ének- és zeneművészet századokon át huzódó díszes lánczolatának.*” „*A tudományok kertének e zengő bokra ne némuljon el a jövő századok alatt sem!*”³⁵

1883. március 5-én a genfi zsolttárok francia, majd magyar fordításának történetét ismertette a közönséggel, azzal a – szintén az áldozat gondolatára alapozott – bevezetéssel, mely szerint az egyik „*oltár, melyre ünnepelt jótévők rakta fillérei egy részét, az ének oltára vala*”, „*melynek hatalma által mozgatott korszakok és nemzetek nemes és nagy tettek alkotói valának*”.³⁶ 1884. március 5-én is a szellemi halhatatlanságról beszélt, és Caro kortárs francia bölcsészre hivatkozott, aki „*a halottak hatalmas befolyását fejtegeti az utódokra*”, és egy – Arany János *Széchenyi emlékezete* című ódájában is feltűnő – erkölcsei toposzt érintett: „*Nem hal meg egészen az, ki a lelki nemesség, szépség és jóságának*

³¹ NAGY, *A Debreceni Református...*, 74. 1883 novemberéig évi 252 forint 50 krajcárt, 1884-ben 350, 1885-ben 400 forintot kapott.

³² *Akadémiai tanárkari gyűlések jegyzőkönyve, 1883–84*, TrREL II. 1-d 42, 76. sz., 15.

³³ BALOGH, „*Megnyitó beszéd...*”, 74.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ BALOGH Ferenc, „*Beszéd Nagy József emlék-ünnepélyén az énekkeremben 1883. márczius 5*”, *Debreczeni Protestáns Lap*, 1883. március 15., 85–87.

állandósítását, átszarmaztatását példás étellel és szép eszközökkel megkísérlé.³⁷ A temetőben elporladnak a fejfák, „a kövek is elmohosodnak s feledés köde borul rájuk”.³⁸ De a messzeható jellemek tettekké szilárdulva hatnak az utódokra. A nemes rendeltetésű alapítványtettek teszik az énekkar jótevőinek emlékét maradandóvá. A beszéd utolsó, az énekkart buzdító szakasza előtt azért itt is – mint egy modern Cato – újra felemlítette a zene- és énektanári tanszék létesítésének szükségességét. A tanszék megalapítása után sem mulasztott el megemlékezni az jóltevőkről. 1887-ben kiemelte, hogy nemcsak a nagy alapítványok jelentenek segítséget, hanem a kisebb adományok is, hiszen 120 „lelkés polgár és honleány 1647 forintot adakozott a zene- és énektanszék javára”, sőt „az idegen utazókat is kellemesen szokta meglepni az énekerem létezése, mert az a tanulsága, hogy a puritán központ a művészet muzsáját keblére öleli”.³⁹

1885. február 15-én a kántus praeses a tanárkar támogatásának ismeretében írhatta meg szerény, de magabiztos hangvételű levelét a tanárkarhoz, „ismerve igaz atyai szeretetét és lángoló lelkesedését e főiskolai énekkar előhaladása és virágzása iránt, tapasztalva irántam sokszor tanúsított jó indulatát is: becses pártfogását továbbra is kérve...”.⁴⁰ A tanárkar egyhangú pártolással terjesztette fel a kérelmet az egyházkerületi közgyűlésnek⁴¹, amely csak 1885 augusztusában tárgyalta a kérdést, az akkor már Balogh Ferenc által összegyűjtött adományok összegének ismeretében.

Az 1885. március 5-én megtartott alapítványi hangversenyen nagy közönség előtt következett be az a fordulat, melynek eredménye az új tanszék felállítása lett. Balogh Ferenc szokásos beszédében a két alapítványtevőn kívül nem említett ugyan konkrét adatokat, de az emberi élet korlátainak legyőzésére – a beszédeiben visszatérő motívummal – az emlékezést találta alkalmas eszköznek. Az emlékezés egyik útja, ha a halandó ember nagy tettet hajt végre, ha pedig nagy vagyona van, abból maradandó intézményeket támogat. Ennek példájaként állítja az alapítványtevőket a hallgatóság elé. Nagy József és Vecsey Imre „megemlékeztek e kollégium százados énekkaráról” végrendeletükben, és így az énekkar is évente megemlékezik róluk. „Az erény erényt szül, az emlékezés viszontemlékezést.” „Történelmi multunk nagy alakjai szellemileg nem szűnnek meg hatni, még ha nevök tán elfelejtett is. Ez ősi főiskola pezsdülő életével és sulyával élő emléke, szóló bizonyysága a számos jóltevők és alapítók szép sorozatának...”.⁴² Ezután újra az áldozat

³⁷ Uo. Versének utolsó előtti versszakában Arany János így fogalmazott: „Nem hal meg az, ki milliókra költi/Dús élte kincsét, ámbár napja mul;/Hanem lenárván, ami benne földi,/Egy élető eszmévé finomul,/Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,/Amint időben, térben távozik;/Melyhez tekint fel az utód erénye:/Óhajt, remél, hisz és imádkozik.”

³⁸ Uo.

³⁹ „Emlékünnepszég a főiskolában”, *Debreczeni Ellenőr*, 1887. március 7.

⁴⁰ Mácsai Sándor főiskolai énekvezér kérelme fizetése ügyében, 1885. február 15., TtREL I.1.b194. Kérvénye nem is volt annyira túlzó, ha az 1885-ös kollégiumi fizetéseket nézzük, amikor Dicsőfi József főiskolai kezelő könyvtárnok fizetését évi 600 forintról 800-ra emelték. TtREL I.1a 30.k., *A Tiszántúli Egyházkerületi Jegyzőkönyve, 1885 április – 1888 szeptember*; 1885 augusztus hó, 267. sz., 117.

⁴¹ TtREL II. 1-d 43, 94. sz., *Akadémiai tanárkari gyűlések jegyzőkönyve, 1884–85*, 1885. február 20., 24–25.

⁴² „Nagy József–Vecsey Imre, „Ünnepély a főiskolában”, *Debreczeni Ellenőr*, 1885. március 7.

jelentőségét emelte ki, Vogüé Menyhért francia egyháztörténészt idézve: „Isten titka és utja az áldozat által teremteni,” hiszen „minden nagy, áldozat árán létesíthető.”⁴³ A debreceni polgárok és hölgyek áldozatkészségét állította például, „kik nemes szivük sugalata nyomán földi (különben muló) javaik egy részét, némelyik egészét közjóra áldozták... Hány tehetségben gazdag, de nyügöző nyomorral küzdő ifju köszöni emberré, tudóssá, hazafivá lehetőségét a nemesszivü áldozók alapítványainak?”⁴⁴

A léleknemesítő áldozat eredményét azzal érzékeltette, hogy „ha végig lapozzuk e kollégiumnak háromszázadig felvihető névsorát s megszólaltatjuk a történetet, meghatólag bizonyul be, hogy a kegyes alapítványok sok szegény ifjunak könnyét törölték el, sok hajléktalannak adtak menhelyet és kenyeret, dajkáltak halovány arczu árvákat, koszorúzták meg a szorgalmat”.⁴⁵ Egy későbbi beszédében utalt arra, hogy Nagy József Kollégium javára tett, évente egy diák külföldi tanulmányútját segítő tízezer forintos alapítványából ő is részesült.⁴⁶ A vallomásként elhangzott félmondatból következtetve az alapítványok gazdagítását célként kitűző nagy hatású ünnepi beszédek mögött a hála érzetét sejthetjük. A felügyelő tanári feladatokat ez az elhivatottság segítette ellátni. Beszédeiben ugyan nem fordul elő, de a kántustagok úgy tudták, hogy Balogh Ferenc diákként maga is énekelt a kórusban.⁴⁷

A megnyitóbeszéd csúcspontja egy egyértelmű felszólítás, melyből nem derül ki, hogy már megkezdődtek az egyeztetések az főiskola és az egyházkerület vezetésével. „Most az énekkar, s általa a kollégium és főhatósága ujitja meg emlékezetét tetteiteknek. Vajha minél több, nemes gondolattal és érzéssel telt szívek hordozói lépnének nyomdokaitokba! s az annyira szükséges ének és zenetanári tanszék alapítására buzdulnának!”⁴⁸ Az énekkar buzdításával záruló szónoki remeklés után „fömlallott ft. Révész Bálint püspök úr és a közönséghez rövid, de gyönyörű, hatásos, felhívó szózatot intézett”⁴⁹, melyben arra buzdította a jelenlévőket, hogy a saját csekély adományaikkal segítsék a célt, amelyre így – az egyházkerületi döntést megelőzve – áldását adta. „E végből felkérte Balogh Ferenc urat, hogy készítsen aláírási ivateket, s először is küldje hozzá, hogy ő legyen az első, ki aláírjon.”⁵⁰ A Debreceni Protestáns Lap rövid – a beszédet nem közlő – beszámolója szerint a püspök hozzátette, hogy „évek multán sikerre jutunk”.⁵¹ Ilyen lelkesítő megszólalások és a két alapítványból kiosztott – összesen csaknem 180 forint összegű – jutalmak kézhezvétele után nem csoda, hogy az énekkar és a zenekar „pompásan játszott s egypár darabot közkívánatra ismétetni kellett”.⁵² A lelkes püspök maga is tagja volt az

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ BALOGH Ferenc, „Emlékezés a kollégium kegyes jóltévőire”, *Debreczeni Ellenőr*, 1897. március 8., 2–3.

⁴⁷ *Jkv. 1891–1906*, 207.

⁴⁸ „Iskolai ünnepély”, *Debreczeni Protestáns Lap*, 1885. márc. 7., 88.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

énekkarnak, később pedig – 1851 és 1853 között – „felügyelő tanára s mindvégig személyes áldozatokkal megbizonyult barátja”.⁵³

Balogh Ferenc 1885. augusztus 20-án kelt előterjesztésében utalt a márciusi elhárításra, és örömmel számolt be arról, hogy az ezer példányban kinyomtatott felhívás Debrecen nevezetesebb polgáraihoz, családjaihoz eljuttatott, 1200 forintot meghaladó összeg gyűlt be, és két tízfrankos arany, amit kiegészítettek az április 24-i egyházkerületi közgyűlés tiszteletére tartott hangverseny bevételeivel.⁵⁴ Az augusztusi egyházkerületi közgyűlés 50 forinttal volt hajlandó emelni Mácsai fizetését, amelyet a begyűlt összeg szintén 50 forintnyi kamatával lehetett kiegészíteni. Az állandósítást a praesest eddig is támogató tanárkarra bízta,⁵⁵ amely ezt meg is tette. A „zengő bokor” metaforája⁵⁶ akkor fordult elő legközelebb Balogh Ferencnél, amikor 1885. szeptember 30-án az énekkar alakuló közgyűlésén azt az örömhírt jelentette be, hogy Mácsai Sándor az egyházkerület által állandósított.⁵⁷

Így Balogh Ferenc kitartása a tanárkar és az egyházkerület támogatásával meghozta gyümölcsét. Létrejött az ének- és zenetanári tanszék, vagyis egy állandó megbízással működő karnagy készíthette fel a minden tanévben cserélődő összetételű énekkart a szolgálataira és fellépéseire, szavatolva az állandó, sőt emelkedő színvonalat. Mácsai tiszteletes urat a főiskolán 1887-től, a gimnáziumban 1891-től alkalmazták tanári beosztásban. Nemcsak a főiskolai, hanem a gimnáziumi énekkart és zenekört is ő vezette, aminek eredményeképpen minden kollégiumi diákkal találkozott, és a szolgálatok alkalmával a kollégium egyik jellegzetes, közismert és közkedvelt személyisége lett.

A kántustörténeti kutatások kezdetei

1892. március 5-én hangzott el az énekteremben Balogh Ferenc talán legjelentősebb megnyitóbeszéde, melyben a Kántus történetének első kézzelfogható adatait közölte

⁵³ NAGY, *A Debreceni Református Főiskolai Énekkar...*, 73.

⁵⁴ *A Tiszántúli Egyházkerületi Jegyzőkönyve...*, 1885 augusztus hó, 268. sz., 117–118. Az aláírási íveken 1222 forint 51 krajcár, 2 db 10 frankos arany (beváltva 9 forint 82 krajcár értékben), összesen 1232 forint 33 krajcár; kiadás vegyesekre 8 frt 58 kr, takarékpénztárba 1206 frt, melynek 4%-os kamata 5 frt 87 kr. (maradt 17 frt 75 kr) Az alapítvány vagyona: 1229 forint 62 krajcár. Uo., 285. sz., 127.

⁵⁵ Uo., 118. Mácsai Sándor munkaköri leírása: heti 4 óra (próbák) megtartása, az oratóriumi istentiszteleteken az énekkar vezetése, az iskolai ünnepélyeken való szolgálat, a temetési énekek gyakorlása és a temetési szolgálatok ellátása, emellett pedig „az énekkart képviselni és annak mindennemű hivatalos működéséért a felelősség terhét hordozni.” Uo.

⁵⁶ Balogh Ferenc beszédeiben természetesen sok volt a visszatérő motívum, hiszen évente, ugyanazon a helyszínen, ugyanaból az alkalmából elvárt köszöntöket fogalmazott meg, melyek többségének fennmaradt az egyházkerületi levéltárban és a Nagykönyvtárban eredeti – Balogh Ferenc jellegzetes, lendületes apró betűs kézírásával papírra vetett – vázlata is, többek között TtREN R1529, R1530, R1752, R2456 jelzet alatt.

⁵⁷ TtREL II-24c2 *A Debreceni REF. FŐISK. ÉNEKKAR JEGYZŐKÖNYVE 1869.* (a továbbiakban: *Jkv. 1875–1891*) 235. (A borítón jelzett évszámhoz képest csak később, az előző jegyzőkönyv betelte után kezdték használni a Diószegi László korábbi praesestől kapott jegyzőkönyvet.)

nagy nyilvánosság előtt. Egyediségét az is jelzi, hogy a nyomtatott változatban önálló címet kapott. „*A főiskolai kántus első tagja*” Kálvin tanításának idézésével indult az ének-lés nagy erejéről és hatalmáról, mely az emberek szívét Isten dicsérésére indítja, majd az énekkar 1739-es alapításának első debreceni említése után az ének-lés hatalmáról szolt, mely fenntartotta az énekkart a „*magasztosért lángolásra, sőt Isten dicséretében gyönyörködésre*”⁵⁸. A „*jeles emléknap létesítőit*” és a kegyes alapítók gyarapodó névsorát említve utalt Balogh Ferenc korábbi toposzára, az énekkar által tovább éltetett nevekre, majd részletezi a „*felkarolás eszméjét*” Károli Gáspár szavait idézve, ki maga is „*nyomtalanul enyésztetett volna el a köznapi élet lassu folyamában, kárára a hazai közmívelődésnek*”,⁵⁹ ha nem kapott volna anyagi támogatást, akárcsak – többek között – Szönyi Benjámín, aki később „*Holdmező Vásárhelyén református lelkésszé lett*”.⁶⁰ Az életrajz végére hagyta az akkoriban még „csak” a 240 éneket tartalmazó *Szentek hegedűje* szerzőjeként ismert 18. századi hódmezővásárhelyi esperes nevét, a késleltetéssel a beszéd csúcspontjára helyezve annak kimondását.

Az adat nyilvános közlése a Kántus életében régen tátongó úrt volt hívatott betölteni. Már többször megjelent az igény az énekkar történetének összefoglalására. Írott források híján 1875-ben az újonnan nyitott jegyzőkönyv első lapjain a jegyző (Szele György) csupán az alapítványok (pl. Tököli Sabbásé) adatait, az előző – jegyzőkönyvezett – 14 év eseményeit, illetve az alapszabályokat elemezve tudott morzsákat összeszedni.⁶¹ 1890-ben viszont Szeremlei Sámuel egyháztörténész szó szerint közölte Szönyi Benjámínról írott életrajzában a lelkész-esperes Hódmezővásárhelyen másolatban fennmaradt életrajzát, benne a Kántus alapítására vonatkozó mondatokkal.⁶² Innen származik az az énekkar történetének első pontos adata, ezzel a két közléssel kezdődik a Kántus történetének kutatása.

A történetiség távlatait nagyra értékelő Balogh Ferenc a Szönyi-életrajzból nem csupán az énekkar tagjainak kíváncsiságát akarta kielégíteni vagy a csoportkohéziót erősítő távlatot adni a további működéshez. A szüleit Balogh Ferenchez hasonlóan korán elvesztő Szönyi Benjámín a kollégiumi évekre visszaemlékezve a nélkülözést emelte ki: „*sok százszor verte el éhét kenyérbajjal*”.⁶³ Sanyarú helyzetéből az jelentett kiutat, hogy Komárom városának alumnusa lett, és „*sok koplalása megszűnt*”.⁶⁴ Balogh Ferenc nem szolt ugyan saját sorsáról, de Szönyi sorsában a sajátjára is ismerhetett. „*15 éves koromban már a világba voltam dobva, saját szülőföldemen béres házba laktam, magam kerestem keservesen kenyerem*” – emlékezett vissza 1864-ben, londoni naplójában

⁵⁸ BALOGH Ferenc, „A főiskolai kántus legelső tagja”, *Debreczeni Ellenőr*, 1892. március 5., 3.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ *Jkv. 1875–1891*, 1–6.

⁶² SZEREMLEY Samu, *Szönyi Bénéámín és a hódmezővásárhelyiek, 1717–1794: korrajz az alföldi reformátusok történetéből*, (Budapest: Hornyánszky V., 1890)

⁶³ Idézi BALOGH, „A főiskolai kántus legelső...”, 3.

⁶⁴ Uo.

gyermekkorára.⁶⁵ Debreceni évei alatt magántanulókat vállalt, sőt egy családhoz nevelőnek is beállhatott, akik a család hiányát is pótolták számára.⁶⁶ Levelei és naplói bizonyítják, hogy nehéz helyzetéből eredően debreceni, majd külföldi továbbtanulási terveinek megalapozására készülve szigorú beosztással élt.⁶⁷ Több helyen is felidézte az alacsony sorból származó, de elhivatottságát követve magasra jutó elődök alakját, mint például 1870-es évnyitó beszédében a reformátorokét, amikor arról a mennyei világról beszélt, „*mely a bányász hajlékból Luthert, az alpesi viskóból Zwinglit állított elő*”.⁶⁸ Balogh Ferenc édesapja is „*iparos ember, szíjgyártó mester volt*”, aki verseket is írt ugyan, de kétkezi munkából tartotta el családját.⁶⁹ Balogh Ferenc saját szükségletei mellett azonban érzékeny volt mások gondjaira is: Londonban az éhhalál szélére került Horváth Pál természettankutatót „*pénzbeli adományaival megmentette az élet számára*”.⁷⁰

Bár a megnyitó beszéd Szőnyi Benjámira vonatkozó része elsősorban a rászoruló diákok megsegítésének jelentőségét volt hivatott hangsúlyozni, Balogh Ferenc ezzel a megszólalásával biztos támpontot adott a kétség nélkül nagy múltú énekkar önképének formálódásához. A jegyző már a következő tanévben felvetette, hogy méltó módon meg kellene ünnepelni az énekkar fennállásának 150. évfordulóját. Indítványára a felügyelő tanár megjegyezte, hogy ezzel elkésett, mivel valójában 156 éve történt az „alapítás”, hozzáfűzve, hogy „*az egyletnek saját történetét meg kellene iratni*”.⁷¹ 1896-ban pedig ekképp zárta a tanév bejegyzéseit a jegyző: „*Ime, a debreceni főiskolai énekkar vázlatos története, fennállásának százötvenhetedik évében*.”⁷² Figyelemre méltó a szóhasználat, hiszen a jegyző tudatosan az énekkar – immár távlatos – történetének krónikásként tekintett saját munkájára. A kántustagok egyfajta lemaradásként is megélhették az írott történeti összefoglaló hiányát, hiszen a velük baráti rivalizálásban álló sárospataki főiskolai énekarnak akkor már tíz éve volt nyomtatásban kiadott története.⁷³ A következő évek beszédeiben természetesen visszatérő elem az alapítás évére történő utalás. 1894-ben az énekkar 155 évét szónoki kérdésekkel ölelte át: „*Hány szép ünnepnapot élt át az másfélszáz éves létele alatt? hány szívet hevített és gyönyörködtetett? hány könnyet fakasztott és szárazított fel?*”⁷⁴ Itt már készül a kollégiumtörténeti kiadványaira is utalt: „*Eljő az idő..., mikor elkészül e kollégium aranykönyve. melybe mindazok nevei feliratnak, kik keresték ennek jövőjét, s azon érdemkönyvnek egyik díszes lapja az énekkart ápoló*

⁶⁵ Idézi Ötvös, „Balogh Ferenc életműve...”, 113.

⁶⁶ Uo., 134.

⁶⁷ Uo., 114, 119.

⁶⁸ BALOGH Ferenc, „Beszéd, melylyel a debreceni ref. kollégiumi Hittanszaki Önképzőtársulat II dik évi pályafutása megnyitott okt. 21-én 1870.”, *Magyar Protestáns Egházi és Iskolai Figyelmező*, I. évf. 12. füzet (1870. december), 598–605, 598.

⁶⁹ Ötvös, „Balogh Ferenc életműve...”, 110.

⁷⁰ Uo., 124.

⁷¹ *Jkv. 1891–1906*, 57.

⁷² Uo., 133.

⁷³ ORBÁN József, *A sárospataki énekkar története*, (Sárospatak: Steinfeld, 1882)

⁷⁴ „A főiskola ünnepe”, *Debreceni Ellenőr*, 1894. márc. 6., 3.

*férfiak és hölgyek névsorával leend beírva.*⁷⁵ A történeti távlat a múlt felől itt is a jövőbe mutat, ahogyan a beszéd csúcspontján Balogh Ferenc a kollégiumból sarjadó debreceni egyetem terveire is utalt: „Szép nap volt énekkarunk történetében mikor 1870-ben e nagy épület alapja letevésekor énekelt..., de ennél szebb napja leend, mikor e főiskola szellemi újabb felépülése ünnepélyén fog hála éneket mondani.”⁷⁶

A kortárs hallgatók átláthatták az 1892 márciusában elhangzott adat fontosságát, mivel a Kántus jegyzőkönyvébe az 1891/92. tanév után összegyűjtötték Balogh Ferenc kántushangversenyeken elmondott beszédeinek tizenegy elemből álló bibliográfiáját. Ezek négy újságban jelentek meg, valószínűleg a professor révén, mivel a szövegek pontosan egyeznek a levéltári kéziratokban fennmaradt változatokkal. Az első közlések, 1882-től 1884-ig a *Debreczeni Protestáns Lap* márciusi számaiban, majd több helyi lapban. Előfordult, hogy párhuzamosan két lap is közölte a beszédeket. 1884-ben például a *Debreczeni Protestáns Lap* mellett a *Debreczeni Ellenőr* és a *Debreczen* olvasói is hozzájutottak. Egyet-egyét közölte a *Debreczeni Hírlap* (1885. március 6.) és a *Szabad Egyház* (1889, 1–2.), a legtöbbet a *Debreceni Ellenőr* (1884 és 1892 között összesen ötször). A Balogh Ferenc professzortársa és barátja, Tóth Sámuel⁷⁷ által alapított és szerkesztett *Debreceni Protestáns Lap* a helyi református értelmiség orgánuma volt, egyértelmű tehát az itteni megjelenés, inkább az a kérdés, miért szorultak ki innen a későbbi években Balogh Ferenc beszédei. A professor köztudomásúan kormánypárti volt, a – hagyományosan ellenzéki, alapjában véve 48-as szellemiségű – kollégiumi ifjúság körében a kormányfő, Tisza Kálmán „személyiségének és haladást biztosító politikájának eszményítésére” is vállalkozott.⁷⁸ Ehhez képest 1884 és 1887 között a függetlenségi pártot támogató – ellenzéki – *Debreczen* és a rivális, szabadelvű – kormánypárti – *Debreczeni Ellenőr*⁷⁹ párhuzamosan közölte a szónoklatokat. Erre az lehet a legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a Kántus március 5-én rendszeresen megtartott alapítványi hangversenye mindig is különösen népszerű volt a városi hallgatóság körében, akik között mindkét politikai irányzat hívei jelen lehettek, akárcsak az egyre gyarapodó alapítványtevők között.

Ragaszkodás a Kántushoz

Balogh Ferenc 1898. november 18-án, a V. Nagy Lajos alapítványi hangversenyen jelentette be lemondását a felügyelő tanári megbízatásáról. Megszólalása „*mint minden ízében a szónoki emlékbeszéd remeke méltán ragadta el s emelte fel a kicsinynek mondható*

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ KOVÁCS Ábrahám, „A Debreceni Református Kollégium teológiai oktatásának története 1850–1912. A Teológiai Akadémia a Kollégium oktatási rendszerében”, *Gerundium* 8, 4. sz.: 30–51, 42.

⁷⁸ IRINYI, „A politikai közgondolkodás...”, 100.

⁷⁹ KOROMPAI Gáborné, „A Debreczeni Ellenőr helyi vonatkozású közleményei a lap első korszakában, 1874–1890”, in *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 13. 1986* (Debrecen. HBML 1986): 133–141, 133.

hallgatóságot”.⁸⁰ A jegyző az egész énekkar lelkesedéséről és megdöbbenéséről írt: „mert talán sosem hallottuk még oly ékesen szólni. Annyival inkább lesulytottak tehát beszéde végső sorai, melyekben kijelentette, hogy rendkívül nagyszámú teendői elszakítják most már tőlünk..., de azért szívében lelkében örökre a miénk az énekkaré fog maradni.”⁸¹ A hűséges és hálás választmány egy díszalbum elkészítéséről döntött. A bőrkötésű album elkészülte után, 1899. május 12-én küldöttség tisztelgett a professzornál, akinek „puritán egyszerűsége tartott vissza a nagyobb nyilvánosságtól”.⁸² „Olyan lelkes tagja, azután vezetője, felügyelő tanára..., barátja talán sohasem lesz az énekkarnak.”⁸³ A levéltárban őrzött dokumentumok alapján továbbra is követte a diákegyletek között a Kántus életét is.⁸⁴

Balogh Ferenc személyisége és elkötelezettsége magasra tette a mércét a következő évtizedekre. Továbbra is jelentős tanáregyenységek vállalták a felügyelő tanárság szép feladatát. Lemondásakor tanítványa, Erdős József teológiai professzor vette át tőle (1898–1902), őt Csiky Lajos akadémiai igazgató követte (1902–1913), majd Kiss Ferenc, az egyetem első rektora (1913–1914). Utánuk Szentpéteri Kun Béla jogtanár következett, aki Balogh Ferenc és Mácsai Sándor halálakor, majd a következő időszak meghatározó karnagya, Szigethi Gyula idején is felügyelő tanár volt (1913–1934). Erdős Károly teológiai professzor édesapját, Erdős Józsefet követte e megbízásban, 1934-ben. Az egyetemi tanárok felügyelő tanársága azt is jelzi, hogy az 1912-ben alapított és 1914-ben a Kollégium korábbi akadémiai tagozataiból meginduló állami egyetem, és különösen annak teológiai kara elsősorban az egykori főiskolai énekkar, a Kántus továbbélésében és támogatásában látta a református kollégiumi hagyományok ápolásának lehetőségét.

Az 1920-as évek közepétől kezdődő és az államosítások miatt újra átrendeződő időszak története még nincs feldolgozva ebből a szemszögből, de az jól látszik, hogy a második világháborút követően, amikor a Református Gimnázium tanulói nagyobb szerepet kaptak az 1954-től vegyeskarként működő énekkarban, az 1950-ben a Kollégium szervezeti kereteibe visszakerülő Teológiai Akadémia és a Református Gimnázium testületéből váltakozva kikerülő felügyelő tanárok szerepe a korábbihoz képest fokozatosan egyre inkább jelképessé vált.

⁸⁰ *Jkv. 1891–1906*, 196.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo., 207. Az átadott album borítóján domborfelirattal szerepelt: Nt. Balogh Ferenc urnak a főisk. énekkar 1880–1898, közepén az énekkar jelvénye, a lant, bőrvészből, belül pedig Mácsai Sándor karnagy, a választmány és az énekkar fényképei. Az album sajnos nem maradt fenn.

⁸³ Uo.

⁸⁴ A MIÖT 1898. december 14-én tartott Csokonai-ünnepélyének meghívója is ott található. Érdeklenség, hogy a műsorszámok között szerepel Ady Endre joghallgató humoros elbeszélése is. TREN R1530/90.